

КАФЕДРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

УДК 371:811.161.2+378.016:82.09

Базиль Л. О.

МЕТОДОЛОГІЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛІЗУ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Вирішення сучасних завдань професійної підготовки словесника неможливе без детального осмислення педагогічної, методичної, літературознавчої спадщини видатних теоретиків і практиків, які стояли біля витоків літературознавчої освіти. Особливої актуальності набуває проблема вивчення історичного досвіду для обґрунтування методологічних, теоретичних, методичних концепцій, систем і технологій учіння, ґрунтового осмислення специфіки сучасної освітньої галузі, прогнозування і розробки оптимальних планів її розвитку в напрямі формування компетентних фахівців нової генерації. Саме аналіз генези освітньої системи, як зауважує В. І. Луговий, поглиблює уявлення про її сутність, "рельєфно показує, чому на певному етапі розвитку людства (у філогенезі) виникають потреби у ній і чому вона знову кожний раз стає необхідною (в онтогенезі) для успішного формування особистості" [4, с. 16]. Значущість вивчення історичного досвіду в системі професійної підготовки вчителів української мови і літератури науковці справедливо порівнюють із важливістю проведення розкопок археологами в дослідженні культурних шарів людської цивілізації. Ігнорування ж виховання у студентів поваги до своєї держави, її історії, досягнень означає руйнацію майбутнього [2, с. 9]. Тому актуальним напрямком у системі професійної освіти вчителів-філологів і зокрема їх літературознавчої підготовки є ґрунтовне опанування ціннісного досвіду й освітніх традицій минулого.

Історію професійної підготовки вчительських кадрів проаналізовано в історико-педагогічних дослідженнях А. М.Алексюка, І. П. Важинського, Л. П. Вовк, В. В. Любара, І. Ф. Прокопенка, О. В. Сухомлинської та ін. Окремі питання літературознавчої освіти минулого висвітлено в публікаціях філологічного і методичного спрямування О. А. Галича, Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, Г. Д. Клочака, Л. Ф. Мірошніченко, М. К. Наєнка, Є. А. Пасічника, В. Ф. Погребенника, В. П. Стеценка, Г. Л. Токмань та ін. Однак знання про атрибути формування літературознавчої компетентності як складного і цілісного особистісно-професійного феномену на різних етапах адаптації індивіда до професійної літературознавчої діяльності ще залишаються недостатньо систематизованими, що й зумовлює потребу з'ясування витоків означеної проблеми, розкриття методологічних і концептуальних засад організації і проведення такого дослідження.

Наукові основи функціонування національної системи літературознавчої підготовки вчителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу почали закладатися з к. ХХ ст. Однак в інформаційному освітянському просторі попередніх століть накопичено значний і цінний теоретико-практичний досвід професійної підготовки компетентних педагогів-філологів, що обумовлювалося розвитком шкільної літературної освіти і потребою у фахівцях відповідної спеціальності.

Для глибокого й усебічного аналізу теорії й практики літературознавчої освіти в конкретних історичних формах, висвітлення досягнень минулого освітнього досвіду, його екстраполяції у площину сучасної освіти і розкриття взаємозв'язку з майбутнім доцільно використовувати системний і синергетичний підходи, бо осмислення історії становлення і розвитку літературознавчої освіти як цілісної й відкритої системи передбачає не тільки вивчення її минулого, специфіки функціонування, але й відкриття можливостей для прогностичного тлумачення окремих педагогічних явищ. У вимірі принципів системного й синергетичного підходів, літературознавча підготовка виявляється однією зі складових загальної структури освітньої галузі, що включає в себе низку взаємопов'язаних компонентів, кожний із яких, за потреби, можна осмислювати як нову систему явищ, здатну до саморозвитку і самоорганізації. Системний і синергетичний теоретичний аналіз передбачає виконання дослідження в таких напрямках: характеристика основних етапів розвитку системи літературознавчої освіти, виявлення й творче

засвоєння здобутків теоретико-практичного (літературознавчого й методичного) досвіду сучасними освітніми інституціями; обґрунтування основних тенденцій функціонування системи літературознавчої освіти, зв'язків і факторів, що зумовлюють напрям її розвитку; визначення ролі й місця літературознавчої освіти у загальній системі професійної підготовки вчителя української мови і літератури в різні часові проміжки.

Всебічне окреслення шляхів оновлення літературознавчої підготовки й творче впровадження здобутків минулого у практику сучасних освітніх закладів потребує використання історико-функціонального підходу до з'ясування її сутності й змісту. Крізь призму ретроспективного аналізу теорії і практики літературознавчої освіти можемо спрогнозувати процес розвитку літературознавчої компетентності майбутніх фахівців і визначити приблизні його наслідки.

У вимірі особистісно-розвивального й діяльнісного напрямів дослідження генези літературознавчої підготовки є можливість виконати аналіз не тільки змісту, форм організації, методичного забезпечення навчально-виховного процесу літературознавчої підготовки, а й професійно-особистісних якостей вихованців, учителів, викладачів, специфіку їхньої діяльності. Без належної інформації про особистісні й діяльнісні складники процесу викладання словесності, неможливо дослідити формування літературознавчої компетентності майбутніх словесників як особистісно-професійного феномену.

Окреслена позиція розгляду генези літературознавчої освіти уможливорює осмислення безперервності в динаміці формування літературознавчої компетентності, що відбувається під час літературознавчої підготовки як цілісного процесу, обумовленої й послідовної у часі зміни його специфічних етапів, кожний із яких на певний момент є завершеним і сталим.

Для розкриття ж специфіки літературознавчої підготовки й узагальнення структурно-функціональних ознак освітніх процесів у межах кожного історичного періоду та характеристики визначених етапів її становлення і розвитку існує об'єктивна потреба: виявити й обґрунтувати основні компоненти, на які спрямовуватиметься історико-функціональний аналіз.

Виходячи із сукупності попередньо сформульованих підходів до дослідження історії становлення і розвитку літературознавчої підготовки такими компонентами у дослідженні є соціально-політичні, соціально-економічні, літературно-мистецькі процеси і явища, що обумовлювали стратегічну мету, завдання, функції, зміст і структуру літературознавчої підготовки на кожному з етапів її становлення і розвитку; положення законодавчих і нормативних документів, якими керувалися у підготовці словесників, готових до успішного виконання завдань літературної освіти у навчальних закладах; літературознавчий компонент у системі професійної підготовки фахівців для середніх навчальних закладів і співвідношення теоретичного і практичного навчання в системі літературознавчої освіти на кожному з історичних періодів її становлення і розвитку (до XVII ст. – у літературознавчій освіті основну увагу звертали на практичний аспект, зокрема на складання прозаїчних і віршованих текстів без урахування теоретичних постулатів; а вже з поч. XVII ст. – у системі літературознавчої підготовки пріоритет було надано теоретичному навчання; з XIX ст. – задекларовано проблему органічного поєднання теоретичного навчання у площині філологічних курсів із практикою досконалого володіння рідною мовою, було проголошено ключовий принцип навчання рідній мові – принцип розвитку мовлення. Методисти сформулювали прогресивну ідею навчання: практична діяльність учнів повинна передувати теоретичним узагальненням і навчанням теорії мови й літератури. Зокрема, Ф. І. Буслаєв зазначав, що теорія повинна бути виправданням практики, розумінням умінь [3, с. 78]. У XIX ст. процес літературознавчої освіти будується за принципом від практики до теорії. З кінця XX ст. це співвідношення змінилося. Теоретичне знання нині є необхідним компонентом грамотної практичної діяльності в системі літературознавчої освіти і кваліфікованої практики читання. У третьому тисячолітті теорію опановують для вдосконалення читацької практики учнів); педагогічні парадигми та концепції, які суттєво впливали на функціонування літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, зумовлювали організаційні і структурні зміни в освітніх інституціях, сприяли розвитку методологічних і теоретичних засад підготовки компетентних словесників; теорії і концепції літературознавства, які визначали зміст літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Логіка проведення такого дослідження ставить необхідність побудови ієрархії вивчення наукової проблеми становлення і розвитку літературознавчої підготовки. З огляду на напрацьований в науці досвід проведення історичних, історико-педагогічних, історико-методичних розвідок первинним елементом системи літературознавчої підготовки майбутніх словесників є література, розвиток якої зумовив появу історико- й теоретико-літературної галузей літературознавства й став передумовою виокремлення літературознавчої освіти. Відтак здобутки історико- й теоретико-літературних галузей слугуватимуть основними джерелами і вихідними положеннями укладання мети, змісту, підходів і методів літературознавчих курсів в освітніх закладах. На основі осмислення освітніх процесів у системі літературознавчої підготовки можна дослідити історію однієї із ключових і найактуальніших проблем літературознавчої освіти – проблему "культу" аналізу художніх творів. Як наслідок – у визначеному навчальному просторі спостерігатимемо історію становлення наукового знання про формування літературознавчої компетентності особистості, що здійснюється під впливом соціально-політичних, соціально-економічних, історико-культурних чинників і досягнень педагогічної науки.

Основними принципами системного, історико-функціонального аналізу формування

літературознавчої компетентності в процесі літературознавчої підготовки слугуватимуть:

– принцип “оберненої позиції”, що сприяє визначенню елементів літературознавчої освіти й усвідомленню її природи на першому етапі (доба Київської Русі – XIV ст.). Реалізація принципу відбувається через використання сучасного розуміння поняття “літературознавча освіта” як базового і вихідного у проведенні історичного дослідження. Аналіз сучасного науково- і навчально-методичного забезпечення із літературознавчих курсів дозволяє зробити висновок, що поняття “літературна освіта”, яка є невід’ємним складником літературознавчої підготовки нині вживають у широкому і вузькому значеннях. У широкому розумінні “літературна освіта” – компонент художньої освіти в системі загальної середньої освіти. Наведена позиція обумовлює алгоритм проведення історико-функціонального аналізу формування літературознавчої компетентності особистості. Якщо нині літературна освіта є компонентом художньої, тобто формування літературознавчої компетентності передбачає навчання особистості розуміти специфіку естетичного усвідомлення світу, відображеного з допомогою слова, то виникає необхідність з’ясувати, що саме може бути художнім засвоєнням дійсності, відображеним у слові в добу Київської Русі й Української держави, і вивчити сутність осягнення нащадками художніх об’єктів. З огляду на те, що метою сучасної літературної освіти визнано формування кваліфікованого читача, то постає необхідність оглядового дослідження індивідуальної читацької діяльності кожного з виокремлених періодів. Якщо компонентом сучасної літературної освіти є літературознавчі знання, то одним із завдань дослідження історіогенезу є осмислення науково-, навчально-методичного і художньо-літературного забезпечення у кожний із періодів;

– принцип “методичної позиції” допомагає з’ясувати сутність і зміст первинного знання про літературу як основу літературознавчої компетентності на першому історичному етапі становлення літературознавчої освіти; виокремити методичні прийоми, які є “необхідним компонентом будь-якої правильної освіти” (за К. Д. Ушинським), а отже, – елементами літературознавчої підготовки; дослідити іманентний літературний матеріал, який слугував джерелом формування літературознавчої компетентності особистості, а також визначити елементи методики читання творів, наявні у писемних пам’ятках;

– принцип “педагогічної позиції” уможливіє проведення порівняльно-зіставного аналізу виокремлених методичних фактів із загальнопедагогічним знанням й розумінням того, в контексті якої педагогічної системи виникла, функціонує і розвивається літературознавча освіта. Реалізація принципу неможлива без студіювання наукових джерел, в яких охарактеризовано освітні традиції минулого, порядок передавання знань нащадкам, систему взаємостосунків наставників і вихованців;

– принцип “історичної позиції” є фундаментальною основою для визначення місць зародження літературознавчої підготовки у загальній періодизації освітньої системи.

Виокремлені методологічні підходи й чітко визначена сукупність принципів дозволяє зорієнтуватися у безмежному інформаційному просторі. Таким чином дослідник, використовуючи означені засадничі положення, матиме оптимальну можливість у відомій із історичних, історико-педагогічних і історико-методичних праць, виокремити ключові моменти, що спричинили виділення історичних етапів становлення і розвитку літературознавчої освіти в українському суспільстві, у контексті якої поступово формувалися елементи літературознавчої компетентності. Фундаментальним засадничим принципом із наведених буде принцип оберненої позиції, який слугує підґрунтям побудови гіпотетичної середньовічної педагогічної системи й узагальнення та систематизації літературно-освітніх фактів пізніших часових періодів.

Використана література:

1. *Базиль Л. О.* Ретроспектива формування літературознавчої компетентності вчителя: обґрунтування періодизації історичного розвитку / Л. О. Базиль // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Випуск 100 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка ; гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – С. 20-27.
2. *Баранов М. Т.* Исторические условия появления труда Ф. И. Буслаева “О преподавании отечественного языка” // Становление методики преподавания русского языка как науки: (К 150-летию выхода в свет книги Ф. И. Буслаева “О преподавании отечественного языка”: 1844–1994) : тез. докл., прочитанных на науч. конф. 25 ноября 1994 года на филфаке МПГУ им. В. И. Ленина / М. Т. Баранов. – М. : МГПУ им. В. И. Ленина, 1995. – С. 5-10.
3. *Буслаев Ф. И.* О преподавании отечественного языка / Ф. И. Буслаев. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 247 с.
4. *Луговий В. І.* Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / за заг. ред. акад. О. Г. Мороза. – К. : МАУП, 1994. – 196 с.

Аннотація

В публікації доказывается необходимость изучения ретроспективы литературоведческого образования как эффективного способа решения научной проблемы формирования литературоведческой компетентности будущих словесников. Автором определены совокупность методологических подходов и методических принципов, которые обеспечивают успешность проведения такого исследования по отношению к разработке концепции и технологии формирования литературоведческого компетентности как образовательно-профессионального феномена в системе высшего педагогического образования.

Ключевые слова: ретроспектива літературоведчої підготовки, підходи к изучению историогенезиса, профессиональная подготовка, учитель украинского языка и литературы.

Annotation

In the article the necessity of studying of the retrospective as an effective way of the solution of a scientific problem of formation of literary competence of future teachers of Ukrainian language and literature is proved. The author defined and argued the combination of methodological approaches and methodical principles which provide success of carrying out such research concerning to the development of the concept and technology of formation of literary competence as an educational and professional phenomenon in the system of the higher pedagogical education.

Keywords: retrospective of the literary preparation, approaches to studying of the historicogenesis of professional training, the teacher of Ukrainian language and literature.

УДК 371.1.008.4

Гузій Н. В., Шестакова Т. В.

ПЕДАГОГІЧНЕ ДОРАДНИЦТВО В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні пріоритети інноваційного розвитку української держави зумовлюють посилення уваги суспільства до функціонування освітньо-виховної сфери, пошуку дієвих шляхів підвищення її ефективності шляхом збагачення практики роботи освітніх установ новітніми результатами науково-педагогічних досліджень та передового зарубіжного й вітчизняного досвіду. Це зумовлює подальше розширення та поглиблення функцій професійної діяльності педагогічних працівників, їх осучаснення, зокрема формування готовності до надання консультативних освітніх послуг різним соціальним інститутам та верствам населення як специфічного виду науково-практичної педагогічної діяльності.

Педагогічне консультування за своєю суттю відповідає сучасним тенденціям демократизації освітньо-виховної сфери, реалізації особистісно-орієнтованих педагогічних стратегій і технологій, спрямованих на забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу особистісного і професійного зростання суб'єктів освітнього процесу, гармонізацію їх взаємодії на основі динамічного привнесення позитивних змін. Актуалізація проблеми розбудови системи педагогічного консультування зумовлена складними модернізаційними процесами в освітній галузі та функціонуванні різних соціальних інституцій (сім'ї, школи, виробництва, громадських організацій і об'єднань та ін.). Це підтверджує і аналіз сучасного столичного ринку праці, який свідчить про значну потребу Київщини (авангарду в реалізації інноваційних освітніх тенденцій в країні) у висококваліфікованих фахівцях в галузі педагогічного консалтингу. Отже, сучасна соціально-педагогічна ситуація в країні вимагає створення своєрідної педагогічної консультативної "індустрії" на зразок нині існуючої в фінансовій, юридичній, політичній, аграрній сферах. До основних видів сучасних консультативних педагогічних послуг слід віднести консультування дитини у ситуаціях дидактичних ускладнень, а також розвитку її творчих обдарувань, успішної інтеграції в соціум; консультування сім'ї у проблемах навчання, виховання та розвитку дитини; консультування педагогічних працівників у питаннях створення і реалізації освітніх інновацій, моніторингу якості освіти, підготовки методичного забезпечення, атестації та підвищення кваліфікації, аналізу і впровадження передового педагогічного досвіду; консультування управлінського персоналу закладів освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів стосовно формування корпоративної культури педагогічного колективу, маркетингової діяльності та аудиту, зв'язків з громадськістю тощо.

Консультування (від лат. *consultare* – радитись, піклуватись) передбачає надання спеціально підготовленим фахівцем кваліфікованої поради, допомоги, роз'яснення, послуги, інформаційної підтримки та ін. людині у вирішенні низки проблем, що в українському культурному просторі найбільше співвідноситься з терміном "дорадництво".

Традиційно функції педагогічного дорадництва належали до обов'язків адміністрації освітніх установ, інспекторських структур, методичних служб, а також здійснювались найбільш кваліфікованими вчителями-наставниками. На сучасному ж етапі розвитку освіти категорії виконавців цього особливого виду професійно-педагогічної діяльності значно розширюються, його здійснюють такі методичні працівники як модератори, супервізори, тьютори, коучі, гувернери, репетитори, куратори, наставники, педагоги-консультанти та ін. До числа їх професійних дорадчих функцій належить надання різноманітних за змістом та технологіями консультативних педагогічних послуг – програмно-цільових, інструктивно-методичних, експертних, інформаційних, проектних діагностичних, коригувальних, адаптаційних, просвітницьких, профілактичних, організаційних тощо. Чинний же класифікатор професій децю обмежує номенклатуру таких педагогічних працівників, передбачаючи лише посаду методиста, яка поширюється на керівників і працівників районних (міських) методичних служб, кабінетів, центрів; методистів з дошкільної, початкової освіти, з виховної та позашкільної роботи, з предметів гуманітарного, фізико-математичного, природничого, художньо-естетичного циклів, інформатики, професійно-технічної освіти, медіа-освіти та ін.; методистів ВНЗ I-II, III-IV рівнів акредитації, закладів післядипломної педагогічної освіти; методистів професійно-технічних навчальних закладів та психолого-педагогічних служб системи освіти та ін.